

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA MILLIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY O'YINLARNING SAMARADORLIGI

Halimova Zarnigor Tolmas qizi

Buxoro davlat pedagogika insituti

Ta'lim va tarbiya nazaryasi va metodikasi

2-kurs magistranti

(+998991641722)

Annotatsiya: Xalq milliy harakatli o'yinlari, raqslari va sport turlari singari o'zining bitmas-tugalmas bilim va tajriba sarchashmasiga ega. Shu boisdan milliy harakatli o'yinlarni o'rganish, keng jamoatchilik asosida tadqiq qilish, ularni o'quvchilarning jismoniy madaniyati jarayoniga tadqiq etish, ayni muddaodir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy madaniyatimizni shakllantirishda milliy xalq o'yinlarimizni o'rgatish bolalarni milliy madaniyatimizga bo'lgan munosabatini kuchaytiradi. . Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy madaniyatni shakllantirishda milliy xalq o'yinlaridan foydalanishning nazariy asoslari ochib berilgan.

Tayanch so'zlar: Maktabgacha ta'lim, milliy madaniyat ,milliy xalq o'yinlari, milliy ruh, milliy harakatli o'yinlar, milliy urf-odatlar, sanamalar.

Аннотация: Народ обладает собственным неисчерпаемым богатством знаний и опыта, таких как национальные подвижные игры, танцы и спорт. Поэтому важно изучать национальные двигательные игры, исследовать их на широкой

общественной основе, исследовать в процессе физической культуры студенческой молодежи. . В данной статье раскрываются теоретические основы использования национальных народных игр в формировании национальной культуры детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: Дошкольное образование, национальная культура, национальные народные игры, национальный дух, игры национального движения, национальные традиции, даты

Abstract: The people have their own inexhaustible wealth of knowledge and experience, such as national movement games, dances and sports. Therefore, it is important to study national movement games, research them on the basis of the general public, and research them into the process of physical culture of students. . This article reveals the theoretical basis of using national folk games in the formation of national culture of preschool children.

Key words: Pre-school education, national culture, national folk games, national spirit, national movement games, national traditions, dates.

Kirish.

Milliy madaniyatimizni kelib chiqish tarixiga nazar solsak, milliy o'yinlarimizning xalqimiz urf-odatlarida aks etganini ko'rishimiz mumkin. O'zbek xalq o'yinlari xalqning o'ziga xos urf-odatlaridan, turmush sharoitidan, yashash iqlimi, tarixiy obidalar, atrof-muhit sharoitidan kelib chiqqan bo'lib shularga yarasha jinsiga, e'ishiga, salomatligiga ko'ra qo'llanilgan. Bu borada “Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi-bozor tamoyillariga asoslanga kuchli

iqtisodiyot. Ikkinchisi-ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat”, deydi prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev. Bola ilk yoshdanoq oila qo'ynidan chiqib maktabgacha ta'lim tashkilotiga yo'l oladi. Bo'lajak tarbiyachi pedagoglar bolalarga milliy madaniyatimizni singdirishda davom etadi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda milliy madaniyatni va urf –odatlarini, vatanga muhabbat tuyg'usini va iftixorni, insoniylikni shakllantirishda nafaqat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, balki oilaning ham mavjud holatini o'rganish muhim ahamiyatni kasb etadi. Chunki, bolalarning bo'sh vaqti, asosan, uyda, oilada davrasida o'tadi. Buni hisobga olmaslik, yosh avlod tarbiyasida ota-onaning burchi va vazifalari haqida yanada chuqurroq o'ylamasak xato bo'ladi.

Mavzuning dolzarbligi.

O'zbek xalqi azal-azaldan yosh avlodga ham o'z madaniy urf-odatlarini tug'ilishi bilan singdirib boradi. O'zbekiston o'z mustaqilligiga erishgach xalq milliy harakatli o'yinlari millatimiz qadriyatlari sifatida qayta tiklana boshladi va hozirgi kunda nafaqat xalqimizning eng sevimli mashg'ulotiga aylandi, balki barcha ta'lim tashkilotlarida milliy o'yinlardan foydalanish dasturlari ishlab chiqildi. Ammo, shuni ham ta'kidlash zarurki, xalq milliy harakatli o'yinlarining ilmiy uslubiy asoslari, ularning psixofunksional mohiyati, jismoniy sifatlar va sport mahoratini shakllantirishdagi ahamiyati hamda qiymati xali deyarli ishlab chiqilmagan. Bugungi kunda milliy harakatli o'yinlarning ochilmagan qirralari, ushbu yo'nalishga oid muammolarni o'rganish va hayotga tadbiq etish mamlakatimiz maktabgacha ta'lim tizimidagi dolzarb masalalardan biridir.

Mavzu metadalogiyasi.

Milliy o'yinlari orqali bolalarni ma'naviy, madaniy, jismoniy estetik jihatdan shakllantirib borish jarayonida ularda o'z Vatanini sevishtirish, uning boyliklari qadriga yetish, buyuk ajdodlarimiz meroslarini hurmat qilish, milliy kuy va qo'shiqlardan

zavqlanish tuyg'ulari, shuningdek, o'sib kelayotgan yosh avlodda chidamlilik, sabr-toqatlilik, tezkorlik, ildamlilik, botirlik kabi shaxsiy sifatlar shakllanib boradi. Milliy madaniyatimizni bolalar ongiga singdirish maktabgacha yoshidan boshlanadi, chunki ilk yoshda bolalar o'z vatanlarini milliylik o'rgana boshlaydilar. Xalq milliy o'yinlarini maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etishda quyidagi vazifalar amalga oshirilishi lozim:

- xalq milliy o'yinlarining turlari va ularni tashkil etish yo'llari, usullari hamda uslublarini ishlab chiqish;
 - milliy o'yinlarni tashkil etishda ma'naviy qadriyatlar va urf-odatlarimizni kundalik hayot jarayoniga singdirib borish;
 - maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy istiqlol ruhida tarbiyalashda xalq milliy o'yinlaridan maqsadli foydalanish;
 - xalq ertaklari, xalq og'zaki ijodi durdonalaridan samarali foydalanish;
 - bolalarning o'yinlari uchun shart-sharoit (o'yin uchun jihozlar, atributlar) yaratish - maktabgacha ta'lim muassasalari, oila va mahallalar o'rtasida milliy o'yinlar bo'yicha ko'rik tanlovlari va musobaqalar o'tkazish.
- O'zbek xalq milliy o'yinlarida kasalliklarni davolash uchun vao'rgatish davomida keng ko'lamda foydalanish mumkin. Kasallikni oldini olish uchun qo'llaniladigan o'yinlar bilan kasaldan chiqqan odamda qo'llaniladigan o'yinlarni farqini bilish juda zarur. Chunki ularni jismoniy yuklanishi (nagruzkasi) bir-biridan ajralib turishi darkor. o'rgatish jarayonida esa ko'nikma va malakalarni shakllantirishga doir o'yinlar tanlab beriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy harakatli o'yinlarni o'rgatish davomida jismoniy tarbiya yo'riqchisi bilan hamkorlikda ishlar olib borilishi kerak. Milliy harakatli o'yinlar bolalarning yosh xususiyatlariga o'yindagi harakatlar rivojiga qarab takomillashib boradi. 1-2 yoshli bolalar bilan o'ynaydigan o'yin turlari. «Barmoqqa-barmoq», «G'oz-g'oz», «G'oz tursin», «Bo'p-bo'p», «Toy-toy», «Poyezd», «Achom-achom» o'yinlari go'dak endi bir-ikki qadam bosishni o'rganayotgan vaqtda gavdasini to'g'ri tutishga yordam beradigan o'yinlar.
- 3-4 yoshli bolalar

bilano'ynaladigano'yin turlari: "o'to'yin", "Kesak qo'ydi", "Ko'z boylag'ich", "Choriy chamber", "Avvalakam", "Tayoq irg'itish", "Quloq cho'zish", "Chitti gul", "Xolammehmonga keldi", "Uchdi-uchdi", 4-5 yoshli bolalar bilano'ynaydigano'yin turlari: "Chir-Aylanma", "Chillak", "Tortishmachoq", "Lafta", "Doro'yin", "Ko'pkari", "Berkinmachoq", "Jami", "Chertan devor". Katta yoshdagi bolalar uchuno'yinlar: "Chavandozlar", "Doiraga tort", "Do'ppi yashirma", "Sapalak", "Besh tosh", "Oq terakmi ko'k terak". Bu o'yinlar orqali bolalarda epchillik, o'z-o'zini boshqara olish va o'ziga ishonch tarbiyalanadi, qat'iyatlilik ko'nikmalar shakllanadi, fikrlashga, milliy madaniyatimizga bo'lgano'z ona vataniga bo'lgan mehr-muhabbat tuyg'ulari rivojlantiriladi. Milliy madaniyatimizni o'rgatishda ko'proq milliy o'yinchoqlardan foydalanish kerak. Chunki kichik yoshdagi bolalarning ko'p vaqtio'yinchoqo'ynash bilano'tadi. o'yinning katta tarbiyalovchi ahamiyato'z-o'zidan amalga oshmaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida jismoniy tarbiya mashg'lotlari va mashg'ulotlarda milliy xalq o'yinlaridan foydalanish bilan bolaga jismoniy va ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyat kasb etib, organizmni sog'lom va ma'naviy, milliy dunyoqarashi yuksak darajada rivojlanadi, hatto zararli bo'lishi, ba'zan yomon oqibatlarga olib kelishi mumkin. Tarbiyachio'yin yordamida bolalarni har tomonlama rivojlantirish vazifasini amalga oshirish uchun unga muntazam ravishda ta'sir etib boriladi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning qiziqish va qobiliyatlari - ma'naviy, madaniy manbalar va hozirgi zamon talablari va ehtiyojlari nazarga olgan holda, tarbiyachilarning tarbiyalanuvchi bilan aniq bir maqsadga qaratilgan o'zaro amaliy va nazariy muloqatida namoyon bo'ladi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni umuminsoniy, milliy, madaniy qadriyatlar asosida tarbiyalashda uning mohiyatini tushunib yetish kerak. Qadriyatlar o'zining mohiyatiga ko'ra bir necha turga bo'linadi. Asosiysi, inson va uning hayoti eng oliy qadriyat hisoblanadi. Inson yo'q joyda biron narsaning qadr qimmatini haqida gapirish bema'nilikdir. Shuning uchun ham inson qadr qimmatini e'zozlash, uning turmushini yaxshilash, bilimi va madaniy saviyasini rivojlantirish, sog'lig'ini saqlash, hayotini himoya qilish davlatimiz siyosatining asosiy yo'nalishini tashkil etadi.

Jamiyatimizdagi, hayotimizdagi ro'y berayotgan tub o'zgarishlarning, islohotlarning archasi kishilar hayoti to'q, boy, go'zal bo'lishi, inson o'zini chinakam erkin his etishi, o'z mehnati natijasining, o'z taqdirining, o'z mamlakatining egasi bo'lishini ta'minlashga qaratilgandir.

Tarbiyachi faoliyati davomida milliy o'yinlardan foydalansa maktabgacha yoshdagi bolalar milliy madaniyati boy, milliy qadriyatlarimizga hurmati baland bo'lib voyaga yetadi. O'z tarixini bilgan, milliy madaniyatiga mos tarzda yashashga intiladi.

Tahlil va natijalar.

Maktabgacha ta'lim sohasida keng istiqbollar ochilmoqda, bu ayniqsa maktabgacha ta'lim tashkilotida jismoniy, musiqiy faoliyatlarda xalqning milliy o'yinlari va mashqlaridan foydalanish bolalarni har tomonlama sog'lom rivojlanishida va ruhan milliyligimizga bo'lgan muhabbatida o'z aksini topmoqda. Ularni doimiy va muntazam qo'llash yaxshi narija bermoqda, o'quvchilarni sog'lom, baquvvat chaqqon, kuchli qilib tarbiyalashda muhim omil bo'lib xizmat qilib kelmoqda. Ilgarilari keng omma ishtirok etgan Navro'z bayramlari, sayillar, to'ylarda xalq o'yinlari, jismoniy mashqlar, umuman milliy sport turlarisiz o'tkazilmagan. Afsuski, mamlakatda ular butunlay esdan chiqib, unutilayozdi, shuning uchun ularni izlash va tiklash o'z xalqini va millatini e'zozlagan har bir kishining burchi bo'lib kelmog'i kerak. Ushbu jarayonda tariximizdan me'ros bo'lib qolgan o'zbek xalq milliy o'yinlarini hayotga tadbiq etishga kengroq yo'l ochib berilishi, uni ommaviy tus oldirilish, oilada maktabgachata'lom tashkilotlarida, maktablarda, dam olish joylarida, har xil marosim va bayramlarda uni tashkillashtirish; o'sib kelayotgan yoshlar tarbiyasiga ijobiy ta'sir etishi muqarrardir. Milliy xalq o'yinlari qadim-qadim zamonlardan boshlab, xalq marosimlarida, rasm-rusumlarida va odatlarida mustaqil bir sohasi sifatida musobaqalarda, bahslarda keng qo'llanilgan. Xalq milliy o'yinlari ming yillar davomida bizgacha etib kelgan milliy xalq o'yinlari "Otda chopish", "Qiz quvlash", "Uloq", "Kamonda o'q otish", "CHillak", "Oq suyak", "Soqqa", Besh tosh kabi va boshqa o'yinlar orqali botirlik, epchillik, tezkorlik, muvozan'atni saqlash sifatlarini

rivojlantirishda hamda qaddi-qomatni shakillantirish, ahloq-odob, ong, xotira, diqqal kabi xislatlarni sayqal toptirilsa, albatta sog'liqni mustahkamlashda samarali vosita bo'lib kelmoqda. Haqiqatdan, xalqimizning o'tmishi pahlavonlik va bahodirlik san'ati bilan singdirilgan. Chunki unda "Kurash", "Tortishmachoq", "Bo'ron", "Mindi", "Turon" yakkakurashi kabi musobaqalar bo'yicha bellashuvlar o'tkazilishi millatimiz salomatligi uchun muhim asos bo'ladi. O'rta Osiyo xalqlarini otsiz tasavvur qilish qiyin. Chunki xalqning urf-odatlarini, to'y-tomoshalari, o'yin-kulgusining bosh yordamchisidan biri ot xisoblangan. Otda yurib ov qilish, ot ustida turib kamon torish, qilichbozlik, nayzabozlik qilish, ot ustida kurash tushish, ot poygasi, uloq va boshqa juda ko'p jistnoniy mashq turlari bunga yorqin misol bo'la oladi. Og'zaki xalq ijodiyotidagi "Alpomish va Barchinoy", "Go'ro'g'li", "Qirqqiz", "Kuntug'mish" va boshqa dostonlarda ot asosiy qahramondan keyin ikkinchi o'rinda to'laqonli ta'rif etilgan. Masalan, ajoyib chavandoz, mohir mergan, kudlli pahlavon degan tushunchalar ot bilan bog'liq bo'lgan o'yinlarda ishlatilgan. Umar Hayyom o'tning qirq ikki zotini keltiradi va har qaysisiga alohida ta'rif beradi. Sobiq sho'rolar davrida o'zbek xalq milliy harakatli o'yinlaridagi juda ko'p qoida va mezonlar, jumladan: o'yin boshlash uchun bolalarni chaqirish va to'plash, qur'a tashlash, o'yinni tamomlash, rag'batlantirish, taqdirlash, jazolash va boshqalar o'zgarishlarga duch keldi. Buning ham ijobiy, ham salbiy tomonlari bo'lgan, albatta. Ijobiy tomoni harakatli o'yinlar irminologiyasi turli milliy va baynalmilal so'zlar hisobiga boyidi. Salbiy tomoni, shu xalq yaratgan o'yinlardagi milliylik bo'yog'i o'zgardi, ohori to'kildi, ya'ni ko'pgina o'yinlar umumiylik sifatini kasb etdi, bu shu xalq urf-odati, udumlari, madaniyatining tabiiyligiga putur etkazildi, degan so'zdir yoki buni xalqning ma'naviyati, qadriyatini yo'qotishdagi ilk qadamlardan biri deb tushunsa ham bo'ladi. To'g'ri, etmish yil mobaynida hammamiz ma'lum bir ko'rsatmalar asosida ishladik, endi esa mustaqil mamlakat bo'ldik. Shuning uchun hozirgi kunda xalqimizning barcha jabhalardagi madaniy merosini, ma'naviyatini, madaniyatini tiklashimiz va uni rivojlantirishni o'z oldimizda turgan asosiy vazifalardan biri deb qarashimiz kerak. Milliy harakatli o'yinlarni tashkil qilish va o'tkazishning o'ziga xos tomonlari mavjud. Shuning

uchun ham, o'yinning nozik tomonlarini bilishning ahamiyati kattadir. O'yinning bolalarni o'yinga chaqirish va to'plash, o'yinni boshlash uchun qur'a tashlash, o'yinni tamomlash kabi o'yin mazmunini to'liq ochib beradigan o'ziga xos xususiyatlarini bilmasdan turib sog'lomlashtirish, ta'lim-tarbiyaviy vazifalarni, jismoniy sifatlarni (tezkorlik, chidamlilik, kuch, chaqqonlik va boshqalarni) tarbiyalab bo'lmaydi. Xalqning mehr qo'ri bilan yaratilgan har bir o'yini, o'yinning umrboqiyliigi, unga qanday munosabatda bo'lishiga ham bog'liq. Binobarin, o'yin har bir xalqning qalb ohanglari, hayol tashvishlar va quvonchlarni, turmush tarzini, xususiyatlarini belgilaydi. Uni saqlab, e'zozlab, me'yoriga etkazib o'ynay bilish faqat shu xalq vakiligagina xosdir. Birorta millat o'zgalar o'yinini, ularchalik zavq-shavq bilan, ko'tarinki ruh bilan o'ynay olmaydi. Sababi har bir millat o'ziga xos uslubga, xususiyatga ega. Bu esa shu millatga ona tabiat tomonidan berilgan in'omdir, ne'matdir. Uni ko'r-ko'rona o'zgartirish mumkin emas, o'zgartirishlarni turmushning o'zi taraqqiyot, rivojlanish, turmush tarzidan kelib chiqib kiritib boradi.

O'yinga chaqirish va to'plash. Xalq og'zaki ijodini o'rganish va ilmiy adabiyotlar tahlili bolalarni o'yinga chaqirish va o'ynovchilarni to'plash odat tusiga kirganligini, harakatli o'yinlarni o'ynash uchun ma'lum belgilangan vaqt, joy tanlanmagan yoki maxsus hozirlik ko'rilmaganligini ko'rsatadi. Ular qachon to'planishsa o'sha payt, o'sha vaqtda o'yin o'ynalavergan. Shuning uchun ham o'yinlar boshlanishidan oldin bolalarni yig'ish, ularni bir joyga to'plashda har bir bolaning jonbozlik, tashabbus ko'rsatishi talab qilingan. Ota-onalar o'z bolalarini uydan chiqishiga turli xil munosabatda bo'ladilar. Ko'pincha, ota-ona bolaga javob bermaslikka harakat qiladi. Bolalar buni juda yaxshi bilishadi, ular o'rtog'ini uydan chaqirib olish yo'lini qidiradilar. Bu haqda G. Jahongirov o'zining „O'zbek bolalar folklori“ nomli risolasida juda yaxshi to'xtalgan: Ular uch-to'rtta bo'lib, o'rtog'ining hovlisiga boradilar, ko'chada turib chaqira boshlaydilar. Masalan, qizlar dugonalarini chaqiradilar

-Kel, o'rtoq, kurchoq-kurchoq o'ynaylik!

-Yur, bekinmachoq o'ynaymiz!

O‘g‘il bolalar o‘rtog‘ining laqabini aytib chaqirishi mumkin:

-Laylak, chiq o‘ynaymiz!

Ba`zi joylarda o‘yinga quyidagicha chaqiriladi:

-Tokchaga bug‘doy sepuvdim,

Undimikino, unidimikin?

Mashrabboy uydan chiqmaydi,

yotdimikino, yotdimikin?

Ayrim joylarda esa keskinroq, murossasizroq ravishda chaqiriladi:

-Tomda tovuq qolarmu,

Ayvoningdan otarmi?

O‘yin yoqmas bolalar.

Nomozshomdan qotarmu?

Kel-ho, kel!

Dangasalik qilib ko‘chaga chiqishga eringanlarga darhol tanqidga uchraydi, bolalar ularni mustaqillikka, dadil bo‘lishga undaydilar:

-Keragida paxta bor,

Uyqung kelsa yotaver.

Onang qurg‘ur qo‘ymaydi,

Mushday qorning to‘ymaydi?

Kel-ho, kel!

Agar chaqiriluvchi qiz bola bo'lsa, u birmuncha muloyim ohangda chaqiriladi. Mabodo, qizning onasi o'gay bo'lib, qiziga yomon qarashini dugonalari bilguday bo'lsa ham, termada „o'gay ona" so'zi ishlatilmaydi, imo-ishora bilan o'z noroziligini ifoda qiladilar

-Oylar oydin ho bo'libdi, dugona,

o'ynagingiz kelibdi,. dugona,

Yoki onang qo'ymaydimi, dugona,

Mushtak qoring to'ymaydimi, dugona?

Shuncha chorlovdan keyin ham chiqishmasa, ularning nomiga kesatiq so'zlar aytiladi, o'yinyoqmas qizlar esa kampirlarga o'xshatiladi:

Kip botti, oyijon momo yotdi,

Yotishi bilan uyg'onmay qopti!

Bolalar bir-birlarini qo'shiq aytib, o'ynagani chaqirganlar. Bunday o'yinlar xalq ichida chorlamalar deb yuritiladi. Bu o'yin chorlov kechirmalarini ayni bir vaziyatga bog'liq holda ifodalaydi va o'yinga da'vat etish, chaqirish, to'plash vazifasini bajaradi:

Bola bo'lsang, kelaver ,

o'ynab-o'ynab kelaver.

Kel-ho, kel!

Kel-ho, kel!

Chorlamalar, asosan, hayqirib aytiladi, bu esa bolalardagi o'ynash ishtiyoqini oshiruvchi alanga kabi ta'sirchan vositadir. O'yinga chaqirish va tashkil qilishning turlari, shakllari juda ko'p, biz faqat ayrim namunalarinigina keltirdik. Uning asosiy vazifasi bolalarni o'yinga da'vat qilish, qalblarini qitiqlash, undash, esga solish va ularning

qiziqishlarini kuchaytirishdan iboratdir. O'yinni boshlash uchun qur'a tashlash. Xalq harakatli o'yinlarining asosiy shartlaridan biri qur'a yoki chek tashlash bo'lib, u bo'lajak o'yinning haqqoniy, shiddatli, qizg'in o'tishiga kafolat beradi. Xar bir o'yinning jiddiy baxs, musobaqa usulida olib borilishida chek tashlashning tarbiyaviy ahamiyati kattadir. Chek tashlash haqidagi ma'lumot Mahmud Koshg'ariyning mashhur „Devon-u lug'atit turk" kitobida bayon qilingan. Ushbu kitobda bu so'z „chekashdi" ma'nosida berilgan. Boshqa bir sahifada chek tashlashning izohi „qur'a" ma'nosida berilgan: „U barmoqlar bilan qur'a tashlab, lolyini sinadi". Bundan tashqari, uning „suriladi" ko'rinishi ham mavjud. Vaholanki, chek tashlashdan, „surilishdan" maqsad — toleyini sinab ko'rmoqdir. Bolalarning qur'a tashlashdan asosiy maqsadi, o'yinni kim, qaysi biri oldin boshlashi kerakligini aniqlashdir. Milliy xalq harakatli o'yinlarini boshlash uchun, asosan, chek tashlashning to'rt xil usulidan foydalaniladi: 1) og'zaki; 2) biror buyumni tashlash; 3) biror buyumni yashirish; 4) sanoq termalari. Qur'a tashlashning og'zaki usuli ham mavjud bo'lib, u o'yin boshlanishidan oldin bolalar ikki guruhga bo'linganda qo'llaniladi. Avval bolalar tomonidan ikkita bola o'yinboshi qilib tayinlanadi. So'ngra yig'ilgan bolalar bir juftan bo'lishib, bir-birlariga „ot qo'yib", o'yinboshilar oldiga kelishadi. O'yinboshilar belgilangan joyda turishib ularning so'zlarini tinglashadi. Ikki bola baravariga yoki birontasi:

-ona, ona, kim ona? deydi.

-men ona yoki biz ona, - deb o'yinboshilar aytadilar, bolalar:

-sizga osmondagi oy kerakmi, kishnab turgan toy kerakmi? Ikki o'yinboshi kim birinchi tanlab olishi kerakligini o'zaro oldindan kelishib oladilar va birinchi o'yinboshi aytadi:

-menga kishnab turgan toy kerak.

-unday bo'lsa, kishnab turgan toy men bo'laman!

-bu yoqqa o't, bizdan ekansan! - deydi birinchi o'yinboshi.

Ikkinchi o‘yinboshiga esa “osmondagi oy” o‘tadi.

Yoki:

-kimga anor, kimga o‘rik? - deyiladi.

Endi ikkinchi o‘yinboshining “anor” yoki “o‘rik” tanlash navbati keladi.

Shunday qilib, bolalar xayollariga qanday buyum, qurol, narsa, hayvon, parranda, qush nomi kelsa, o‘zlarini shuning nomi bilan belgilaydilar:

-kimga qalpoq, kimga telpak?

-suvmi, moymi?

-qirg‘iymi, lochin?

-tulkimi, bo‘ri?

Ba`zan chiroyli sh`riy lavhalar ham to‘qishadi:

-laylak keldi yoz bo‘ldi, Qanoti qog‘oz bo‘ldi.

-biz ikki - guli lola.

-kimga gul-u, kimga lola?

Bolalar xarakter xususitlariga ko‘ra qaytarishni yoqtirmaydilar, shuning uchun noyob so‘zlarni ishlatishga harakat qiladilar. O‘yinboshilarni fikran chalg‘itish maqsadida o‘z nomlarini “qiyshiq qo‘yib” olishlari ham mumkin:-kimga “man”, kimga “san”? - deyishadi. Birinchi o‘yinboshi “man”ni tanlasa, „san”ni tanlaganlar keyingi navbatda o‘yinga kirishadi. Masalan, o‘yin navbatini aniqlash uchun bitta bola o‘ynovchilardan 8-10 metr uzoqlikda teskari turib, bir qo‘lini musht, bir qo‘lini shop (qilich ma`nosida) qilib, balandga ko‘tarib turadi. Ikkala o‘yinboshi o‘zaro kelishib, biri “musht”ni, ikkinchisi “shop” ni tanlaydi.-mushtmi, shop! - deyishadi o‘yinboshilar. Turgan bola bir qo‘lini tushiradi, qaysi qo‘l pastga tushirilsa, ya`ni “musht” pastga tushsa, o‘yinni “musht” degan

birinchi bo‘lib boshlab beradi. “Danakni yashirish” o‘yinida bir dona danakni o‘yinchilardan biri kaftiga yashiradi, o‘yimboshilardan qaysi biri danakni topsa, o‘shaning guruhi o‘yinni boshlaydi. O‘yimboshini aniqlashning boshqa usuli — tayoqcha, gugurt cho‘pi yoki o‘yinchilar soniga qarab maydondagi qurigan o‘tlardan shuncha cho‘p teriladi. Ularning o‘lchami tenglashtiriladi, cho‘plardan biri kaltaroq bo‘lishi kerak. Hammasi kaftga jamlanib, bir uchi teng qilib birlashtiriladi, ikkinchi uchi ko‘rsatilmaydi. Bolalar navbat bilan kelib, bittadan cho‘pni tortadilar. Kim kalta cho‘pni tortib olsa, o‘sha o‘yimboshi bo‘ladi. Shu o‘yinni boshqacha yo‘sinda tashkil qilish ham mumkin. Masalan, bir necha bo‘lak qog‘oz parchalari olinib, bittasiga biron belgi qo‘yiladi, so‘ngra ular cho‘ntak, xalta yoki do‘ppi ichida aralashtiriladi. Kim belgi qo‘yilgan qog‘oz parchasini olsa, o‘sha o‘yimboshi hisoblanadi. Agar, o‘yinga besh kishi yig‘ilgan bo‘lsa, qur‘a tashlashning eng oddiy va tez usulini qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Kimdir sezdirmasdan barmog‘ining birini ohak, rangli qalam bilan bo‘yaydi, kaftini musht holatida teskari ushlab to‘planganlar oldiga keladi. „Barmoqning birini och!“, deb o‘ynovchilarga taklif qiladi. Xar bir o‘ynovchi navbat bilan barmoqlarini ochadi. Kim bo‘yalgan barmoqni topsa, o‘yinni o‘sha boshqaradi. Agar bo‘yalgan barmoq ochilmay qolsa, taklif qilgan kishi o‘yimboshi bo‘ladi. Ilgarilari, ko‘pincha, tanga tashlab ham toleyini sinab ko‘rishgan va bu quyidagi usulda bajarilgan. Bosh barmoq ustiga tanga qo‘yilib, osmonga qaratib chertiladi, tushayotgan payti ushlanib, kaftga yashiriladi va so‘raladi: -burgutmi, teskarisi? (Burgut tanganing tasviri tushirilgan tomoni, teskarisi uning orqa tomoni). O‘yinchilarning tanganing bir tomonini tanlaydi. Kaft ochiladi, kim osmonga qarab turgan tomonini tanlagan bo‘lsa, o‘yin navbati o‘shaniki bo‘ladi. Yoki tanga bo‘lmasa, yapaloq tekisgina tosh yoki kesak topib, uning bir tomonini namlash kerak. So‘ngra yuqoriga irg‘itish lozim, o‘yinni kim boshqarish kerakligini aniqlash zarur. “YOmg‘irmi, tog‘ora?”, deb so‘raladi. U yomg‘ir desa, demak namlangan tomon yuqoriga qarab tushishi lozim, tog‘ora esa quruq, quyoshli ob-havoni bildiradi. Yoki kichkina buyumni bir kaftda yashirib, ikkalasini ham oldinga cho‘zib so‘raladi: “O‘ngidami, chapida?” Agar sherik yashirilgan buyumni topsa, u o‘yinni boshlaydi, topmasi o‘zi boshlaydi. Sanoq termalari Sanoq - bolalar o‘yinlarining

chek tashlash holatidagi asosiy vositasidir. „Sanoqlardan asosiy ko‘zlangan maqsad - o‘yin boshlashdan oldin boshlovchini yoki navbatchini aniqlash, biror bolaga gal berishdan iborat“. “Terma” umuman xalq og‘zaki ijodiga mansub sho‘x, hazilomuz yoki tirik, odatda, to‘rt misradan iborat qo‘shiq yoki she‘r sanaladi. Demak, sanoq termalari bolalar o‘yin boshlashdan oldin boshlovchini, navbatchi yoki o‘yinboshini aniqlab beruvchi yordamchi vositadir. Sanoq termalari, odatda, qat‘iy ohang va marom qoidalariga bo‘ysunib, tegishli joyda urg‘u berib aytiladi. Sanoq termalarini mazmuni va bajarilish turiga ko‘ra shartli ravishda ikkiga ajratish mumkin: oddiy sanoq termalari va tanlovchi sanoq termalari. Masalan, oddiy sanoq termalari quyidagicha bo‘ladi: Chori chambar. Bori anbar. Ona qiz qayda? Ola-bula tog‘da. Tog‘man, zuvman, piltakash to‘ti qiz, San tur, san chiq. Ayrim sanoqlar dialog shaklida bo‘lib, sanash ohangida aytiladi. Bunday sanoqlardagi dialog shakli faqat ma‘no jihatdan o‘zaro bog‘lanish usuli sifatidagina xizmat qiladi. Masalan: Bir, ikki, o‘n olti, O‘n olti deb kirm aytdi? Oqqina kuchukcha ayti, Oqqina kuchukcha o‘ldi, Bolasi menga qoldi. Bolasini bering-chi? Qani olib ko‘ring-chi, Salim qochdi, Halim tutdi. Sanoq termalaridagi har bir so‘z bitta raqamni ifoda etadi, ya‘ni uch misradan tortib, yigirma to‘rt misragacha, hattoki, undan ham katta hajmda bo‘lishi aniqlangan. Bu har bir misrada 2-4 tagacha so‘zlar bor demakdir. Sanoqlarning vazn tuzilishi erkin, binobarin, to‘rt bo‘g‘indan sakkiz bo‘g‘ingacha bo‘lishi kuzatilgan. Sanoqlardagi raqamlar shunchaki, tilga olinmaydi, balki ritmik asosni tashkil qilish maqsadida vaznga solinadi:

Bir, ikki, uch...o‘n olti...

O‘n olti deb kim aytdi?

O‘n olti deb men aytdim.

Ishonmasang, sanab boq:

Birov,

Ikkiov. Uchov...Qoch-ov!

Sanoqdagi har qanday soʻz siniq, kam hajmlidir, mabodo koʻp boʻgʻinli soʻzlar boʻlgan taqdirda ham boʻgʻinlari oson boʻlinuvchi boʻlmogʻi darkor. Garchi bu soʻzlar qandaydir maʼno anglatib, oʻynovchilarga biror tushuncha etkazsalar ham, shu oʻyin jarayonida amaliy mohiyat jihatidan sanoq sonlarning vazifosini ifoda etadi, masalan: Bir, ikki, oʻn olti, Oʻn olti deb kim aytdi? Oʻn olti deb men aytdim, Ishonmasang sanab boq. Oʻyin qatnashchilari oʻzlarini ham qoʻshiq eshitib, ham sanalib turgan holatda sezadilar va “mana men chiqdim” deb ichki bir hayajonda turadilar. Sanoqchi esa termalarni mumkin qadar jozibali talaffuz etishga, jarangdor ohang bilan taʼsir qilishga, aytilayotgan soʻzlarning taʼsirchanlik kuchini oshirishga urinadi. Bolalarning asl maqsadi - intiluvchan va qiziquvchan qobiliyatli bolani oʻyinboshi qilib saylash. Oʻyinboshi sheʼrni ijro etish bilan barobar, oʻziga xos vazifa bajaradi, chunonchi, bolalarning birini tanlaydi, “shu aytilganlarni oʻn olti qismga boʻlib koʻr-chi!” deb ularni fikrlash, mulohaza qilishga undaydi. Darhaqiqat, toʻrtlik sheʼrni turoqlarga ajratib, barmoqlar bilan sanalsa, roppa-rosa oʻn oltita chiqadi. Oʻzbek xalq harakatli oʻyinlari tarkibida sanoq sonlar boʻlgan sanoq termalari bir turkumga ajratilgan. Sanoq sonlarga egalik affiksi “im” qoʻshiladi va shu soʻzga qofiyadosh qilib, biror predmetning, kishi aʼzolarining nomi keltiriladi. Bu sanoq ham ikki oʻrinda ishlatiladi, biri - bolalarning koptok oʻyinlarini sanashda shu sheʼriy parchadan foydalansalar, ikkinchisi - bolalarni sanashda qoʻllanadi, masalan:

Birim - bilak,

Ikkim - elak... Ayrim hollarda sanoq soʻzlarini bajargan ayrim soʻzlar, sanoq sonlar bilan yonma-yon - parallel kelishi ham mumkin:

Qars-qurs pomidor,

Onam bergan pomidor.

Toʻrtlik “bir, ikki, oʻn olti”ning oʻlchovi bilan aytilgan. Birinchi ikki yoʻl alohida vazifa bajarmaydi, keyingi ikki yoʻl bilan qoʻshilgandagina mukammal boʻladi. Keyingi ikki yoʻl ham, garchi mustaqil vazifani bajarishi mumkin boʻlsa-da, lekin shu oʻrinda,

bolalar soni ko'proq joyda kamlik qiladi. Shu sababdan ham boshlovchi shunga babbaravar oldingi ikki yo'llikni qo'shib olgan. Davrada bolalar kam bo'lganda sanoqlarning qisqa shakllari qo'llaniladi:

Bir bug'doy, ikki bug'doy, uch bug'doy, puch bug'doy.

Qovoq, qovoq, tomosha qovoq, bunday qilmang, bunaqa qiling!

Akkalakam, dukkalakam,

Bavri chaman, buvra amal,

Bovda edi, qayda edi, Bovlamak, zuvzamak,

Pildir pis, bir pas pis.

Buni xar qanday bola ilgaridan mashq qilmasdan turib sanay olmaydi.

Bu to'rtlik mashg'ulot - o'yin jarayonidir. Sanoqning vazifasi esa bolalardan kimning chekiga "boq" so'zi to'g'ri kelsa, u o'yindan chiqib turadi. O'yinboshi qolgan bolalar bilan sanoq termasini davom ettiraveradi

Xulosa

Maktabgacha ta'lim tashkilotida milliy harakatli o'yinlardan foydalanish bolalarda milliy ruhiyatni, chaqqonlikni, nutqning ravonligini rivojlantiradi. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarning oqimi bolalarga juda salbiy ta'sir ko'rsatayotgani barchamizga ma'lum. Milliy harakatli o'yinlarga qiziqtirish maktabgacha ta'lim zimmasida bunda pedagog tarbiychi, sport yo'riqchisi bilan hamkorlikda ishlar olib borishadi. Bolalarni o'yinlarga jalb qilish uchun ishlatiladigan sanamalarning o'zi bolada xotira, taffakkur, idrok, sonlarni mustqali o'rganishga va eng asosiysi o'yinga qiziqishini oshiradi. Shu tufali ham bolalarda ilk yoshdanoq ushbu o'yinlar o'rgatilib borilsa bolalar har tomonlama yetuk zamonaviy va o'z vatanini sevadiga uning milliy qadriyatlarini biladiga va ardoqlaydigan bo'lib katta bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoyev “Kichik yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ta’lim berish bo’yicha ikkinchi Butunjahon konferensiyasi”ning ochilish marosimidagi so‘zlagan nutqi. Toshkent. 2022-yil 15-noyabr
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-fevraldagi “O‘zbekiston - 2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida” gi 4236-son Farmoni <https://giwps.georgetown.edu/wp-content/uploads/2021/11/WPS-Index-2021.pdf>
3. “Ilk qadam” maktabgacha ta’lim muassasasining Davlat o‘quv dasturi Toshkent – 2018-yil
4. Qurbonova, G. Z. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA GENDER TOLERANTLIKNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMI. " ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал, 2(10).
5. Guzal, K. (2024). Forming Characteristics of Gender Tolerance Through the Use of Game Technologies. Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education (2994-9521), 2(6), 737-740.
6. Qurbonova, G. Z., & Bobojonova, S. (2024). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA RDL+ GAMIFICATION METODINI JORIY ETILISHI. Наука и технология в современном мире, 3(7), 33-36.
7. Qurbonova, G. Z. (2024). O‘YIN TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH ORQALI GENDER TOLERANTLIKKA XOS XUSUSIYATLARNI SHAKLLANTIRISH. Академические исследования в современной науке, 3(24), 141-144.

8. Kurbanova, N. (2018). Speaking activities as a main tool for developing self-confidence. Интернаука, (9), 25-27.
9. Kurbanova, N. (2017). Efficient ways in teaching writing in ESL classes. Интернаука, 7(11 Часть 3), 21.
10. Kurbanova, N. (2017). New techniques in teaching idioms for EFL learners. Интернаука, 7(11 Часть 3), 19